

Nyt fra Sprognævnet

1992/2 · juni

Svarpause

Spørgsmålene vælter ind til Sprognævnet. I de sidste par år har de ligget på ca. 11.000 om året, fordelt på ca. 10.000 spørgsmål i telefon og ca. 1000 i breve.

Vi er glade for de mange spørgsmål. De viser os hvor det brænder på i sproget. Og de fortæller os at der er mange der kender Sprognævnet – og lægger vægt på hvad vi ved og mener om sproget.

Men – de mange spørgsmål er samtidig ved at tage pusten fra os. Tit er vi alt for længe om at svare på de breve vi får. Og når vi indimellem tror vi er ved at være i bund med brevbunken, så viser det sig ved nærmere eftersyn at der er

vokset en ny bunke frem, som vi så kan gå i gang med – mellem telefonopringningerne.

Og værst af det hele er at de mange spørgsmål går ud over andre dele af arbejdet i Sprognævnet. Det kniber voldsomt med at nå at holde orden i biblioteket og i vores arkiver i øvrigt, med at holde vores registre over de svar vi har givet ajour, med at få skrevet artikler og svar til Nyt fra Sprognævnet, med at få lavet sider til vores sprogrubrik i tekst-tv, med at læse aviser og notere nye ord til vores store ordkartotek, med at forberede den let forøgede udgave af Retskrivningsordbogen vi gerne vil sende ud om et par år, med at få skrevet de videnskabelige artikler og afhandlinger som det også hører med til vores arbejde at lave osv. osv.

Vi har derfor været nødt til at skrue ned for svarblusset. Det gør vi ved at holde en delvis svarpause i sommermånederne juni, juli og august.

Svarpausen betyder at vi i de tre sommermåneder lader være med at svare på brevspørgsmål (og spørgsmål via telefax), og at vi indskrænker åbningstiden for Sprognævnets oplysningstelefon.

Folk der skriver til os i den nævnte periode får selvfølgelig et svar på deres brev, men ikke på deres spørgsmål. Svarbrevet bliver en standardskrivelse af nogenlunde samme indhold som det ovenstående. Men som et plaster på såret vedlægger vi folderen *Selvhjælp til sproghjælp* (aftrykt i dette nummer af bladet, s. 6-9). I den får den enkelte sprogbruger hjælp til selv at finde frem

til de bøger mv. der kan løse de sproglige problemer som han eller hun kommer ud for.

Og den telefoniske oplysningstjeneste må som sagt også holde for. Her nøjes vi dog med at lukke telefonen om eftermiddagen, således at det i sommermånederne stadig vil være muligt at ringe til Sprognævnet mandag-fredag kl. 10-12.

Det er et drastisk skridt vi her har taget. Men vi mener at det er nødvendigt hvis Sprognævnet skal kunne fungere ordentligt. Vi håber på forståelse hos Sprognævnets brugere og glæder os til at vende tilbage for fuld kraft fra september.

Erik Hansen

formand for Dansk Sprognævn

HISTORIEN OM ET ORD

Bæredygtig

Af Arne Hamburger

Nu er ordet »bæredygtig« .. Hvis ord kunne gøre det, var miljøet allerede frelst .. Det nye, magiske ord i miljødebatten er »bæredygtig«. (Fyens Stiftstidende 12.5.1990, leder).

I de senere år har ordet »bæredygtig« ført sig voldsomt frem i den politiske debat. (Berlingske Tidende 19.5.1991, læserbrev).

Ja, med ét er ordet *bæredygtig* blevet et ord man møder igen og igen, mens det engang var ret sjældent og ikke forekom i politiske sammenhænge.

I ordbøger

Ordbog over det Danske Sprog har ordet med i tredje bind, 1921, og siger at ordet især bruges om at bære frugt. Det eneste citat ordbogen giver, er fra 1907, fra ugebladet Hjemmet; dér er der tale om at visse frugttræer »er bæredygtige i en meget ung Alder«.

Men ordet er meget ældre end 1907. Det må i al fald have været kendt først i 1880'erne, for det er med i Sundby & Baruëls ordbog fra dansk til fransk, bind 1, 1883. Ifølge den kan *bæredygtig* bruges både i den betydning som Ordbog over det Danske Sprog nævner, og om et skib, altså svarende til *bæreevne*.

Dahl & Hammer: Dansk Ordbog for Folket, bind 1, 1907, har to betydninger af ordet: 'som er i stand til at bære noget' og 'frugtbar'.

Gyldendals dansk-spanske ordbog fra 1980 giver ligeledes to betydninger til *bæredygtig*, men to andre: 'stabil', 'solid' og 'rentabel'. Jens Axelsens dansk-engelske ordbog fra 1984 nævner endnu en billedlig brug af ordet, nemlig om fx en plan eller en idé (på engelsk: *viable*). Det uddybes så i den store dansk-engelske ordbog fra 1990 (Vinterberg & Bodelsen og Hjørnager Pedersen) til 'holdbar', 'sund'. I Pia Vaters dansk-spanske ordbog fra 1991 står der udtrykkeligt at *bæredygtig* kan bruges om fx et forhold, et projekt og et argument. Endelig nævner den store dansk-franske ordbog fra 1991 (Blinkenberg & Høybye) ordforbindelsen *en bæredygtig økonomi*.

Sprogbrugen

Redaktionen af supplementsbindene til Ordbog over det Danske Sprog har oplyst at en billedlig brug af *bæredygtig* forekommer i en bog fra 1920, nemlig om kunstneriske evner som »mangler eller ikke er tilstrækkelig bæredygtige«, og at der i en bog fra 1928 er tale om beton som »er blevet tilstrækkelig bæredygtig«, samt at der i et dagblad i 1933 står noget om »en sund og bæredygtig Balance mellem Prisniveau og Løn niveau«.

Sprognævnets medarbejdere har fra dagblade i 1960'erne noteret et par billedlige anvendelser af *bæredygtig*: »bekymret for, at den grundvold, vi har lagt, ikke er bæredygtig« og om at en digter har svært »ved at sætte sine geni-

alske øjeblikke ind i en nogenlunde bæredygtig helhed«. I 1970'erne er ordet fundet brugt om en revyskuespiller (»Hun er meget bæredygtig nu«) og i forbindelse med økonomi: »et bæredygtigt opsving i de internationale konjunkturer« og »De kapitalsvage unge, som simpelthen ikke kan skaffe penge til at købe et såkaldt bæredygtigt brug - altså et brug, der alene kan skaffe dem udkommet. De må supplere med arbejde ved siden af«. Fra begyndelsen af 1980'erne er det noteret at en repræsentant for postvæsnet i et interview i Radioavisen om postvæsnets arbejdsproblemer sagde at der »må findes nogle bæredygtige løsninger«.

Omkring midten af 1980'erne begynder *bæredygtig* at blive brugt om miljøforhold. Tidsskriftet *Natur og Miljø* udtrykker det i 1986 sådan:

Ved begrebet bæredygtig udnyttelse af landbrugsjorden forstår man, at foruden en god avl på jorden, så skal der også være plads til en agerhøne på marken, en ørred i bækken og fisk i fjorden til fiskeren.

I 1987 udkommer den såkaldte Brundtlandrapport: *Our Common Future*, World Commission on Environment and Development (kommissionens formand var den norske statsminister Gro Harlem Brundtland). En udgave på dansk kommer samme år (*Vores fælles fremtid*), og i den lanceres ordforbindelsen *bæredygtig udvikling* (s. 52):

En bæredygtig udvikling kræver at man dækker alle menneskers grundlæggende behov og giver alle mulighed for at de kan tilfredsstille deres forhåbninger om et bedre liv.

En levestandard som ligger ud over det grundlæggende minimum kan kun opretholdes hvis forbrugsniveauet overalt tager højde for bæredygtigheden på langt sigt.

Miljøordbog, 2. udgave (Amtsrådsforeningen), 1990, definerer *bæredygtig udvikling* sådan:

den udvikling, der tilfredsstiller den nuværende generations behov uden at mindske fremtidige generationers muligheder for at tilfredsstille deres behov

Der står følgende om ordforbindelsen i *Jorden og os*, Gyldendals miljøleksikon, 1991:

Alle taler i øjeblikket om »bæredygtig udvikling«, som man har diskuteret siden tidligt i 70'erne.

.. for at udviklingen skal være bæredygtig, må den ikke forstyrre de økologiske processer. Dette betyder frem for alt, at dyrkningsområder skal bruges til afgrøder frem for kvæggæsning, at afgrøder skal forvaltes på en økologisk forsvarlig måde, at skove i afvandsingsområder skal beskyttes, og at den genetiske mangfoldighed skal bevares.

Her står altså bl.a. *økologisk forsvarlig*, og det er i virkeligheden en ny – eller den ny – betydning af ordet *bæredygtig*, en betydning som endnu ikke er med i almindelige ordbøger, end ikke i de største. I stedet for *økologisk forsvarlig* kan man naturligvis sige: *miljømæssigt forsvarlig*.

I 1991 udsender Landbrugsministeriet: Bæredygtigt Landbrug, En teknisk redegørelse. Her konstateres det (s. 1) at »Begrebet bæredygtig udvikling har ikke et præcist indhold«, men der opstilles (s. 2) visse sigtelinjer for en sådan udvikling. For det første skal landbruget fortsat bidrage til forsyningen med sunde og gode fødevarer. For det andet må landbrugets produktionsprocesser ikke påvirke det omgivende miljø i uønsket retning, og for det tredje skal landbruget fortsat frembringe en væsentlig del af bruttonationalproduktet og medvirke til at sikre beskæftigelse og valutaindtjening. I sigtelinje nr. 2 er der således tale om miljømæssige hensyn, i sigtelinje nr. 3 derimod om hvad der økonomisk (ikke økologisk) er bæredygtigt. Det er upraktisk at *bæredygtig* kan bruges i begge betydninger, og det ville være mere praktisk at undgå at bruge *bæredygtig* om det økologiske og i stedet bruge ordforbindelsen *miljømæssigt forsvarlig*. Eller også må man hver gang tale enten om *miljømæssigt bæredygtig* eller *økonomisk bæredygtig*.

I en konklusion (s. 334) går Landbrugsministeriets redegørelse da også uden om ordet *bæredygtig*:

anvendelse af miljøskånsomme og etisk forsvarlige produktionsmetoder i landbruget

Der står engelsk bag

Brundtlandrapporten (Our Common Future, 1987) taler om *sustainable development* (s. 43), og det er så på dansk blevet til *bæredygtig udvikling*. Bag den ny brug af *bæredygtig* ligger der i øvrigt en ny betydning af *sustainable*. Den forklares i A Supplement to the Oxford English Dictionary, Volume IV, 1986, sådan: »Capable of being maintained at a certain rate or level«, altså 'i stand til at blive opretholdt på et vist niveau'. Ordbogens ældste citat med denne betydning er fra 1965.

Også andre sprog har haft svært ved at oversætte *sustainable*. Et tysk medlem af Europa-Parlamentet foreslog dér i november 1991 at oversætte *sustainable growth* med *umweltverträgliches Wirtschaftswachstum*, altså 'økonomisk vækst som miljøet kan tåle'.

(En dansk tolk i Europa-Parlamentet, Flemming Larsen, Fredensborg, har givet Sprognævnet denne henvisning og mange af de andre som er nævnt i denne artikel).

Arne Hamburger (f. 1921) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Selvhjælp til sproghjælp

Af Henrik Galberg Jacobsen

Formålet med denne *Selvhjælp til sproghjælp* er at hjælpe den enkelte sprogbruger til selv at løse de sproglige problemer i dansk som han eller hun kommer ud for. Den indeholder dels en oversigt over de vigtigste ordbøger og andre håndbøger (side 6), dels et alfabetisk leksikon med henvisninger fra de enkelte emner til de håndbøger hvor de er behandlet (side 7-9).

DE VIGTIGSTE HÅNDBØGER

Mange af de sprogproblemer man kommer ud for i dansk, kan løses ved hjælp af et ret lille antal ordbøger og andre håndbøger. Det drejer sig først og fremmest om følgende bøger, der alle kan findes på de fleste biblioteker:

RO

Dansk Sprognævn: *Retskrivningsordbogen* 1986 (Gyldendal).

RO er facitlisten når det gælder korrekt stavning og bøjning. Foruden selve den alfabetiske ordbog indeholder RO de officielle danske retskrivningsregler (markeret RO§ i leksikonet på de følgende sider).

HiN

Galberg Jacobsen og Stray Jørgensen: *Håndbog i Nudansk* 1991 (Politiken).

HiN er en alfabetisk ordnet opslagsbog i praktisk sprogbrug. Den indeholder dels artikler om problemer mht. korrekt og ukorrekt sprogbrug, dels bredere artikler om fx ordbøger, referater og taleteknik.

NDO

Nudansk Ordbog 1990 (Politiken).

NDO er den vigtigste allroundordbog for moderne dansk. Dens stavemåder og bøjningsformer er i princippet de samme som i RO, den har en del eksempler og betydningsforklaringer, giver oplysninger om ordenes oprindelse, og undertiden også om synonyme og om udtale. NDO indeholder desuden en del stednavne og personnavne.

RD

Erik Hansen: *Rigtigt dansk* 1988 (Hans Reitzel).

RD indeholder en række alfabetisk ordnede artikler om problemer mht. korrekt og ukorrekt sprog.

ODS

Ordbog over det Danske Sprog, bd. 1-28, 1919-56.

ODS er den største ordbog der findes over nyere dansk (efter ca. 1700). Den giver udførlige oplysninger om de enkelte ord mht. betydning, brug (citerer), udtale og oprindelse. ODS er forholdsvis svær at bruge.

LEKSIKON

I det følgende leksikon henvises der fra de enkelte stikord til de bøger mv. hvor det pågældende emne er behandlet. Hovedparten af de bøger der henvises til er enten ordbøger eller håndbøger med alfabetiske registre. Der henvises derfor kun til de enkelte bøger som helhed, ikke til bestemte steder (sider eller paragraffer) i bøgerne. Henvisningen RO§ gælder dog *Retskrivningsreglerne* i RO.

accenttegn: RO§, HiN, NDO

ad eller af?: HiN, RD

alfabeter og alfabetisering: RO§, HiN, NDO

anførselstegn: RO§, HiN, NDO

apostrof: RO§, HiN

at eller ikke at?: HiN, RD

at eller og?: HiN, RD

betydning af ord: ODS, NDO; se også fremmedord

bevingede ord: ODS; Vogel-Jørgensen: *Bevingede ord* 1990

bindebogstaver: HiN

bindestreg: RO§, HiN, NDO

biords-t: RO§, HiN, NDO, RD

bydemåde: RO§, HiN, NDO, RD

bøjning: RO, NDO, ODS

citater: ODS; Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955-75* 1984; Vogel-Jørgensen: *Bevingede ord* 1990

citationstegn: se anførselstegn

datids tillægsform: RO§, HiN, NDO, RD

datoer: HiN

de eller dem, han eller ham mv.?: HiN, RD

der eller som, som der?: HiN, RD

dobbelt- eller enkeltvokal?: RO§, HiN

dobbelt- eller enkeltkonsonant?: RO§, HiN, NDO

efternavn: se personnavne

ejefald: RO§, HiN, NDO

ental eller flertal?: HiN, RD

ét eller flere ord?: RO§, HiN, NDO; Nissen: *Skal det i ét eller flere ord?* 1986

etymologi: Nielsen: *Dansk Etymologisk Ordbog* 1989 (Gyldendal); Brüel og Nielsen: *Gyldendals Fremmedordbog* 1987; NDO, ODS

fagordbøger: HiN

faste udtryk: Bruun: *Dansk Sprogbrug* 1978 (Gyldendal), Vinterberg & Bodelsen: *Dansk-engelsk Ordbog* 1990; Blinkenberg & Høybye: *Dansk-fransk Ordbog* 1991; NDO, ODS

forholdsord: se faste udtryk

forkortelser: HiN, NDO; Becker-Christensen: *Politikens Forkortelsesordbog* 1991; Eriksen & Hamburger: *Forkortelser i hverdagen* 1988 (Sprognettets forkortelsesbog)

fornavne: se personnavne

forståeligt sprog: HiN; E. Hansen: *Ping- og pampersprog* 1986 (Hans Reitzel); – *og uden omsvøb tak* 1981 (Statens Information)

frekvensordbøger: HiN

fremmedord: HiN; Brüel & Nielsen: *Gyldendals Fremmedordbog* 1987; Bang: *Fremmedordbog* 1986 (Munksgaard); Holmberg: *Politikens Fremmedordbog* 1985; Meyers *Fremmedordbog* 1924; Bang & Hårbøl: *Omvendt Fremmedordbog* 1991 (Munksgaard)

fugeproblemer: se bindebogstaver

grammatikker: HiN

gruppeejefald, gruppe-s: HiN, RD

gåseøjne: se anførselstegn

hver sin eller hver deres?: HiN, RD

- hyppighedsordbøger:** HiN
- idiomatiske udtryk:** se faste udtryk
- interpunktion:** se tegnsætning
- kolon:** RO§, HiN, NDO
- komma:** RO§, HiN, NDO, RD
- korrekt sprog:** HiN, RD
- korrekturtegn:** HiN
- lix:** HiN; E. Hansen: *Ping- og pamper-sprog* 1986
- navneord med fremmede flertalsendelser:** RO§, HiN, NDO
- navneord på -el, -en og -er:** RO§, HiN, NDO
- nogen eller nogle?:** HiN, RD
- nutids tillægsform:** HiN
- nye ord i dansk:** Riber Petersen: *Nye ord i dansk* 1955-75 1984
- oprindelse:** se etymologi
- ordbøger:** HiN
- orddeling ved linjeskift:** RO§, HiN, NDO
- ordhistorie:** se etymologi
- ordsprog:** se bevingede ord
- parentes:** RO§, HiN, NDO
- personnavne:** NDO; Brandt: *Hvad skal barnet hedde* 1989; Jørgensen: *Danskernes navne* 1990; Meldgaard: *Navnemode og modenavn* 1991
- punktopstillinger:** HiN, RO§ (rubrikopstillinger)
- punktum:** RO§, HiN, NDO
- r-problemer:** HiN
- retskrivning:** RO
- Retskrivningsordbogen:** HiN; E. Hansen og Galberg Jacobsen: *Om den nye Retskrivningsordbog* 1986; *Nyt fra Sprognævnet* 1986/3
- retskrivningsregler:** RO§, HiN, NDO
- rimordbøger:** HiN
- rubrikopstillinger:** se punktopstillinger
- s-problemer:** se bindebogstaver
- semikolon:** RO§, HiN, NDO
- sin eller hans mv.?:** HiN, RD
- skråstreg:** RO§, HiN
- slang:** Anker-Møller mfl.: *Politikens Slangordbog* 1989
- små og store bogstaver:** RO§, HiN, RD
- som eller der, som der?:** HiN, RD
- sprogbrevkasser:** *Nyt fra Sprognævnet* 1985-; E. Hansen mfl. (red): *Mål & Måle* 1974-
- spørgsmålstegn:** RO§, HiN, NDO
- stavelsesdeling:** se orddeling
- stavning:** RO
- stednavne:** NDO; Jørgensen: *Dansk Stednavneleksikon 1-3* 1981-83 (om stednavnenes historie); Stednavneudvalget: *Fortegnelse over Stednavne i Amterne Øst for Lillebælt* 1978 og *Vest for Lillebælt* 1985 (stavning af stednavne)
- store og små bogstaver:** RO§, HiN, NDO
- synonymer:** Karker: *Politikens Synonymordbog* 1991; Albeck mfl.: *Dansk Synonymordbog* 1986 (Schultz); NDO
- t-problemer:** se biords-t
- talord og taltegn:** HiN
- tankestreg:** RO§, HiN, NDO
- tegnætning:** RO§, HiN, NDO
- tillægsord på -el, -en og -er:** RO§, HiN, NDO
- tillægsord på -sk:** RO§, HiN, NDO
- tillægsord på trykstærk vokal:** RO§, HiN, NDO
- tillægsord på -vis:** RO§, HiN, NDO
- udråbstegn:** RO§, HiN, NDO
- udsagnsord på trykstærk vokal:** RO§, HiN

udtale: Brink mfl.: *Den Store Danske Udtaleordbog* 1991 (Munksgaard); Molbæk Hansen: *Udtaleordbog* 1990 (Gyldendal); NDO
vor eller vores?: HiN, RD

Forkortelser (se nærmere s. 6)

RO *Retskrivningsordbogen*
RO§ *Retskrivningsreglerne i RO*
HiN *Håndbog i Nudansk*
NDO *Nudansk Ordbog*
RD *Rigtigt dansk*
ODS *Ordbog over det Danske Sprog*

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Når sjusk bliver til korrekt dansk

Af *Erik Hansen*

»Tja,« sukkede den pensionerede postmester, »da jeg var ung, lærte vi at *arbejde* skulle udtales med blødt d og at det hed *én katalog*, og vi blev rettet hvis vi sagde noget andet. Men nu ser det jo ud til at *ét katalog* er blevet helt korrekt, og alle udtaler *arbejde* med hårdt d. Er det virkelig sådan at sjusk kan blive til korrekt dansk bare tilstrækkelig mange sjusker?«

Hertil kan man svare ja eller nej efter hvad man lægger i ordet *sjusk*.

Sprognormer

Det der gør et sprogsamfund til et sprogsamfund, er at en gruppe mennesker er enige om stort set at følge samme regler mht. udtale, stavning, bøjning, orddannelse, betydning, ordstilling osv. På den måde opstår der en *sprognorm*, fx vendelbomål, bornholmsk, københavnsk eller rigsmål. Det der falder inden for normen, kalder man *korrekt*, det der falder udenfor, kalder man *ukorrekt* i forhold til normen.

I alle sprogsamfund sker der det at et eller flere medlemmer giver sig til at afvige fra normen på enkelte punkter. De bruger med andre ord ukorrekte former, og hvis disse sprogbrugere bliver tilstrækkelig mange, dvs. kommer i stort overtal, så er der opstået en ny norm, og

det der før var ukorrekt, er blevet korrekt.

Normændringer

Engang skelnede man i dansk mellem *hvo* og *hvem*. Det ene brugte man som grundled:

hvo kommer i aften?

det andet til alle andre funktioner:

hvem mødte du? osv.

På et tidspunkt i slutningen af 1600-årene begynder man at bruge *hvem* overalt:

hvem kommer i aften?

Det var en grov fejl, og den blev naturligvis kritiseret og rettet, men til sidst forsvandt *hvo* helt og *hvem* vandt. Der findes tusindvis af den slags eksempler på at en fejl i tidens løb bliver til korrekt sprog – i en vis forstand er det det eneste der sker i sproghistorien, og det sker hele tiden.

Engang havde udsagnsordene *befale*, *grave* og *gale* datidsformerne *befol*, *grov* og *gol*. Det har været forkert da nogle begyndte at sige *befalede*, *gravede* og *galedede*, men da de blev tilstrækkelig mange, blev de forkerte datidsformer jo korrekte.

Tidligere kunne *temmelig* ikke bruges foran et ord som betegner noget negativt. *Temmelig* kommer nemlig fra tysk *ziemlich*, som betyder 'sømmelig'. Man havde derfor *temmelig god*, men ikke *temmelig dårlig*; det har virket lige så

forkert som *rimeligt dårlig* i vore dage! Men den ukorrekte forbindelse *temmelig fattig* osv. er i tidens løb blevet helt korrekt.

Ifølge Retskrivningsordbogen fra 1955 skal man skrive *hvad gik der ad ham?*, og det har altså været en sjuskefejl at skrive *af* i den sammenhæng. Men det er blevet korrekt nu. Ligesom det allerede for hundrede år siden blev fuldt korrekt at skrive *København* og *Gengæld* i stedet for *Kjøbenhavn* og *Gjengjæld*; hvad der var begyndt som stavesjusk med at man glemte det stumme *j*, blev altså officiel retskrivning! Før 1986 var komma ikke korrekt i en forbindelse som

Det tror jeg ikke, han har forstået.

Men denne regel om »sætningsknude« var der efterhånden næsten ingen der fulgte, og derfor er kommaet nu blevet for korrekt at regne, se Retskrivningsordbogen § 50.3.

Forringes sproget?

De normforskydninger vi selv deltager i, opfatter vi i reglen som naturlig sproglig fornyelse. De normforskydninger som vi ikke deltager i og som vi måske kun kender fra mennesker vi ikke bryder os om, dem kalder vi sjusk og fejl. Og da vi altid befinder os midt i en sådan normforskydningsproces, vil alle mennesker opleve at de andre sjusker og at dette sjusk med tiden bliver norm, dvs. korrekt sprog.

Derfor føler de fleste som tænker over det – egentlig ganske naturligt – at sproget hele tiden forringes. Men det gør det

ikke. Det er meget let at påvise at det danske sprog altid har kunnet bruges til det som det skulle bruges til, og at det altid har kunnet tilpasse sig nye krav. Det vil sige at sproget gennem århundrederne bliver rigere, præcisere, mere udtryksfuldt – samtidig med at danskerne altså er dybt bekymrede over dets stadige forfald. Det er en uløselig konflikt mellem kendsgerninger og følelser.

Mange af de forandringer som sker for øjnene af os, smerter og foruroliger os. Men de forandringer der er sket for længst, finder vi intet betænkeligt ved. Det må være følt som et alvorligt tab for sproget da *hvo* forsvandt, og som en forfladigelse da *gol* blev afløst af *galede*. Naturligvis gik der noget tabt da udsagnsordenes talbøjning forsvandt (*pengene ere blevne fundne* blev til *pengene er blevet fundet*), og selvfølgelig ville det være bedst at bevare den gamle biordsform *længer* (*jeg vil ikke være med længer*) og holde den klart ude fra til lægsordet *længere*. Men er det muligt i vore dage at opleve at det har forringet vor livskvalitet at *hvo* er forsvundet, at det hedder *galede* og ikke *gol*, at udsagnsordene ikke mere bøjes i tal, og at formen *længer* nu vistnok kun eksisterer i Retskrivningsordbogen?

At forhale det uafvendelige

Hvad bliver nu den sproglige rådgivers, fx dansklærerens, sprogkonsulentens eller Sprognævnets konklusion på dette? I al fald ikke at alle normbrud, alt sjusk, bare skal accepteres og måske ligefrem bydes velkommen.

For det første er helt individuelle normbrud ikke ønskværdige. Sprog er

fællesskab, og skal der afviges fra det, skal der være mange om det, så et nyt fællesskab opstår.

For det andet regner man traditionelt med at det er en fordel hvis en sprogudvikling foregår langsomt. Det er en af betingelserne for normens relative stabilitet at de uundgåelige ændringer er få.

Derfor er sproglig rådgivning, også Sprognævnets, konservativ: Opgaven er dels at forhale det uafvendelige, dels at prøve at hindre nyudviklinger som ikke skønnes at være til gavn for sproget.

For eksempel ville det være værdifuldt at bevare bindeordet *skønt* og forskellen mellem *selvom* og *skønt*, da den kan være helt afgørende for meningen: »Jeg kommer i eftermiddag *selvom/skønt* vejret er dårligt«. En udtale af *premierminister* som »*præmiærminister*«, en stavemåde som *klokkeslet* og en ordform som en *PC'er* er ikke til gavn for sproget frem for »*præmjeminister*«, *klokkeslet* og en *PC*. Konstruktionen at *bebrejde én for noget* er absolut ikke at anbefale; der er intet vundet ved at bruge ordet *virak* i betydningen 'ballade' og udtale det med tryk på *-rak*; og det skal stadig ikke være tilladt at sætte komma foran *der* i »Han opdagede aldrig, hvor mange ganske almindelige mennesker der ikke forstod ham«.

Men hvis der alligevel opstår så at sige hundrede procent enighed om at bruge en udtryksmåde som er usystematisk og ulogisk, så må selv Sprognævnet bøje sig. I Retskrivningsordbogen fra 1986 kan man ikke finde formen *diamentral*; det er en fejlagtig dannelse til *diameter*, som jo er uden *n*. Derimod kan man finde både *bødeforlæg* og *an-*

SPØRGSMÅL OG SVAR

førselstegn. Egentlig er disse dannelser også usystematiske, for det hedder jo at *forelægge én en bøde*, ikke at *forlægge*, og det drejer sig om *anførelse*, ikke om *anførsel*. De ældre former *bødeforelæg* og *anførelsestegn* står også i Retskrivningsordbogen, men da de »sjuskede« nye former, i modsætning til *diamentral*, var blevet næsten enerådende, kom de altså med i 1986.

Hvis vi ved sjusk forstår uforsætlige overtrædelser af sprognormens regler, så er sjusk faktisk en af sproghistoriens stærkeste drivkræfter. Men det bliver sproget ikke ringere af!

Erik Hansen (f. 1931) er professor i moderne dansk sprog ved Københavns Universitet, formand for Dansk Sprogævn.

Intetkønsord på -else

Spørgsmål: Hvor mange af de talrige ord der ender på -else er af intetkøn? Jeg kan selv kun komme på to, nemlig *spøgelse* og *værelse*.

Svar: Retskrivningsordbogen (1986) har i alt 1251 ord der ender på -else. Blandt disse findes kun tre intetkønsord, nemlig de to som De selv nævner (*spøgelse* og *værelse*) samt *ragelse*. De tre nævnte ord er således de eneste intetkønsord på -else i rigssprogets almindelige ordforråd. Vi ser altså her bort fra dialektale ord, fx *lukkelse* ('lukning'), ligesom vi heller ikke tæller sammensatte ord med (fx *anretterværelse*, *herregårdsspøgelse*). Ordet *ragelse* blev i øvrigt i de autoriserede retskrivningsordbøger indtil 1923 anført som fælleskønsord, fra 1923 til og med Retskrivningsordbogen af 1955 både som fælleskøns- og intetkønsord, og fra Retskrivningsordbogen af 1986 kun som intetkønsord.

Vi kan tilføje at størstedelen af de danske navneord er af fælleskøn. I Aage Hansen: *Moderne Dansk*, bind 2, 1967 (s. 29) oplyses det at cirka 75 % af navneordene er af fælleskøn. Fælleskøn kan således betragtes som det normale, mens intetkøn er undtagelsen der må undersøges nøjere.

JS

Næstforrest eller andenforrest?

Spørgsmål: Hvis man forestiller sig en række tog- eller rutsjebanevogne og skal bruge et ord for den anden vogn i rækken, hvad er så mest korrekt: *den næstforreste vogn* eller *den andenforreste vogn*? Måske er ingen af formerne korrekte, men vil man bruge en af dem, hvilken vil I så anbefale?

Svar: Ord som *andenforrest* og *andenstørst* er så vidt vi ved almindelige i visse dele af Jylland – muligvis også i andre dele af landet. De er derimod fremmede for det fællesdanske tale- og skriftsprog, det såkaldte rigsmål. I rigsmålet foretages en tilbagegående graduering fra superlativ (højeste grad) af et tillægsord ved hjælp af sammensætning med *næst-*. I rigsmålet vil man derfor kalde 'den vogn der følger lige efter den forreste', den *næstforreste* vogn, ikke den *andenforreste*. Tillægsordet *forrest* er oprindeligt superlativ til en gammel komparativform (højere grad) *fordere*, et tillægsord som ikke har haft positiv (grundform), men som formelt forudsætter biordet *for*, jf. fx *ned*, *nedre*, *nederst*.

At rigsmålet foretrækker formen med *næst-*, bekræftes indirekte af Retskrivningsordbogen (1986) der indeholder en række sammensætninger som er dannet af *næst* + superlativ til et tillægsord, fx *næsthøjest*, *næstnederst* og *næststørst*. Ordet *næstforrest* er ikke med i ordbogen, men er det ord der naturligt dannes efter det nævnte mønster. Retskrivningsordbogen indeholder ingen sammensætninger som er dannet af *anden-* +

superlativ til et tillægsord. Af Retskrivningsordbogen fremgår det at *anden-* navnlig optræder i sammensætninger med navneord, fx *andenplads* og *andenstyrmand*.

JS

Arbejdsgruppe og projektgruppe

Spørgsmål: Vi har i vores chefgruppe her på rådhuset vedtaget at alle nye projekter skal forelægges chefgruppen før der nedsættes projektgrupper. Efterfølgende har vi så drøftet hvad ordet *projektgruppe* dækker, idet ordet *arbejdsgruppe* også kom ind i billedet.

Flertallets umiddelbare mening er at en *projektgruppe* har et klart fastsat kommissorium og et *ubestemt* mål, mens en *arbejdsgruppe* også har et klart fastsat kommissorium (måske endda mere klart end en projektgruppes!) og et *bestemt* mål.

Vi vil gerne høre om Sprognævnet har taget stilling til en definition af begreberne *projektgruppe* og *arbejdsgruppe*.

Svar: Der findes ikke nogen »autoriseret sprognævnsdefinition« af hvad de to ord dækker (lige så lidt som der findes den slags definitioner af andre ord). Men vi har i vores samling af udklip fra aviser mv. eksempler på brugen af ordene der kan vise noget om hvordan ordene faktisk bruges.

Vores materiale tyder på at det er *arbejdsgruppe* der er det almindeligste af ordene – det er i hvert fald det vi har flest eksempler med. Det er endvidere vores

indtryk at *arbejdsgruppe* kan bruges om stort set enhver gruppe som i fællesskab skal løse en eller flere opgaver. Det gælder hvad enten det drejer sig om en begrænset opgave med et stærkt forudsigeligt resultat (vel svarende til »et *bestemt* mål« i Deres brev) eller om en større opgave med en højere grad af usikkerhed i resultatet (»et *ubestemt* mål«).

Hvad derimod ordet *projektgruppe* angår, så forudsætter det normalt at der er tale om én bestemt opgave, og at den opgave der er tale om, er af en vis størrelse eller et vist format, ofte også at den ligger på et relativt idémæssigt plan, så at udfaldet af gruppens arbejde kan vise sig at afvige en del fra det man oprindeligt havde ventet.

Groft sagt kan man sige at enhver *projektgruppe* også vil kunne kaldes *arbejdsgruppe*, mens det ikke er enhver *arbejdsgruppe* der også kan kaldes for *projektgruppe*.

Om man i øvrigt vil foretrække at kalde en gruppe med et bestemt kommissorium for en *arbejdsgruppe* eller en *projektgruppe*, hænger også sammen med de associationer der er knyttet til de to ord (og til ordene *arbejde* og *projekt*). Nogle vil således foretrække ordet *arbejdsgruppe* for at give indtryk af at der er tale om noget solidt, om en gruppe der virkelig bestiller noget. De vil så undgå ordet *projektgruppe* for at undgå de bitoner af noget modepræget eller luftigt der kan ligge i det ord. Og omvendt vil andre foretrække ordet *projektgruppe* fordi det lyder relativt stort

og ambitiøst og giver indtryk af visioner og kreativitet mv. De vil så undgå ordet *arbejdsgruppe* fordi det kan lyde lovlig jævnt og jordbundet.

HGJ

Anførelstegn og ejefald

Spørgsmål: Hvordan skriver man hvis man skal skrive om en bog der tilhører en person med tilnavnet »Kyllingen«? Jeg kan forestille mig følgende mulighed:

»Kyllingen«'s bog
»Kyllingen«s bog
»Kyllingens« bog.

Svar: Problemet er ikke direkte omtalt i Retskrivningsordbogen (1986). Men et af eksemplerne i paragraffen om anførelstegn viser hvad ordbogen mener:

Mødet blev udsat på grund af »Kong Olav«s forsinkelse.
(§ 21.3; s. 607).

Her er der sat anførelstegn omkring færgenavnet »Kong Olav«, og ejefaldsendelsen *s* er så hæftet direkte på efter det sidste anførelstegn – og uden nogen apostrof el.lign.

I det aktuelle tilfælde skriver man altså:

»Kyllingen«s bog.

I øvrigt kan man som regel undvære anførelstegnene i den slags navne: Det

store begyndelsesbogstav viser jo også at der er tale om et navn. Problemet klares så ved at man blot sætter *s*'et direkte på navnet – ligeledes uden nogen apostrof: *Kyllingens bog*, altså på samme måde som i fx *drengens bog*, *den lille piges bog*, *Bjarne Reuters nye bog*.

HGJ

Man kan i øvrigt bemærke at dobbelttydigheden i *forrige år* bliver ophævet når *sidste år* lige har været brugt: »*Sidste år* var vi i Grækenland, og *forrige år* var vi i Spanien«. I denne forbindelse er der ikke tvivl om at *forrige år* er året før *sidste år*.

HGJ

Forrige år

Spørgsmål: Familien er kommet i voldsom indbyrdes strid om udtrykket *forrige år*. Det ene hold mener at *forrige år* er sidste år (dvs. 1990), mens det andet hold er lige så sikker på at *forrige år* er året før sidste år (dvs. 1989). Hvad mener Sprognævnet?

Svar: Den uenighed De har i Deres familie, svarer ganske godt til den uenighed der er blandt danske sprogbrugere i det hele taget. Nogle mener at *forrige* i forbindelsen *forrige år* betyder sidste år, og andre mener at det betyder det år der går forud for sidste år.

Eller sagt på en anden måde: Ordet *forrige* er ofte dobbelttydigt. Man bør derfor kun bruge det hvis meningen i øvrigt fremgår klart af sammenhængen (eller hvis det er ligegyldigt om det bliver forstået på den ene eller den anden måde).

Derimod er *sidste* entydigt nok. Så hvis man i år (1991) vil tale om 1990, er det tiltrækkelig klart at bruge udtrykket *sidste år*. Men hvis det er 1989 man sigter til, så er det sikrest at sige *i 1989*.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Telefax
31 54 03 60

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 i
juni, juli og august)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1992/2 · juni

Svarpause	1
Bæredygtig	3
Selvhjælp til sproghjælp	6
Når sjusk bliver til korrekt dansk	9
Spørgsmål og svar	12

Næste nummer udkommer i september 1992.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København